

Bir Borçlanma Modeli Olarak Karz-ı Hasen

Doç. Dr. Bilal Çelik

bilalcelik222@gmail.com

Özet

Karz-ı hasen kısaca "güzel borç" demektir. Karz-ı hasen, öneminden dolayı Kur'an-ı Kerim'de Allah'a (cc) ödünç vermek şeklinde ifade edilmiştir. İnsanlara fâizsiz olarak ve fazladan bir karşılık beklenmeden verilen ödünç para anlamına gelen "karz-ı hasen" ifadesi Kur'an-ı Kerim'de doğrudan altı farklı âyette geçmektedir. Biz ağırlıklı olarak Hadid Suresi'ndeki ilgili 11. ve 18. Ayetleri merkeze alarak konuyu açıklamaya çalıştık. Karz-ı hasen, başlangıcı ve esas mahiyeti itibarıyla bir borç çeşididir. Bu nedenle öncelikle İslama göre karz (borç, ödünç) ifadesi, işlemi ve şartları üzerinde durduk. Daha sonra Karz-ı hasenin özelliklerini ve günümüzdeki durumunu anlatmaya çalıştık. Son olarak Karz-ı hasen müesseseleri ile bunların işleyişi ile ilgili bilgi ve görüşlerimizi paylaştık. Böylece Kur'an'da geçen karz-ı hasenin daha iyi anlaşılacağını ümid ederiz.

Anahtar Kelimeler: Karz-ı Hasen, Karz, Hadid Suresi 11. ve 18. Ayetleri

Qard-i Hasen as a Borrowing Model

Summary

The Qard al hasan simply means is "beautiful debt". Due to its importance, qard al hasan is expressed as giving to Allah (cc) a debt in the Holy Quran. The expression "Qard al Hasan", which means credit given to people without interest and without expecting anything more in return, is directly mentioned in six different verses in the Holy Quran. We tried to examine the issue by focusing mainly on the relevant 11th and 18th verses of Hadid Surah. Qard al hasan is a type of debt due to its beginning and essential nature. For this reason, we first focused on the expression, transaction and conditions of qard (debt, loan) according to Islam. Then, we tried to make the characteristics of qard al hasan and its current applications. Finally, we shared our information and opinions about Qard al Hasan Institutions and their mechanism. Thus, we hope that qard al hasan mentioned in the Quran will be understood better.

Key Words: Qard, Qard Hasan, Qard al-hasan, Verses 11 and 18 of Surah Hadid.A

Giriş

Hadid suresinin bazı ayetlerinde (7,10, 20, 23, 24) Allah yolunda yapılan mali harcamalar için kullanılan “infak” ifadesi yerine aynı suredeki 11. ve 18. ayetlerde “karz-ı hasen” ifadesi kullanılmıştır. Karz borç vermek demektir. Hasen ise kelime anlamıyla “güzel” demektir. Bu ifade esas anlamından başka “uygun, faydalı, kusursuz, hedefe göre” manalarına da gelir. Karz-ı Hasen kısaca ”güzel borç” demektir. Geniş ve açık anlamıyla karz-ı hasen: Sadece Allah rızası gözetilerek hedefe matuf, islami kurallara uygun olarak, borcu alana dolayısıyla topluma faydalı olacak şekilde verilen ve geri ödemede zorluk yaşayan borçluyu erteleme yaparak rahatlatan, gerekirse kısmen ya da tamamen zekat yerine sayılarak veya sadaka olarak bağışlanabilen borçtur.

Karz-ı Hasen, başlangıcı ve esas mahiyeti itibariyle bir borç çeşididir. Bu nedenle biz öncelikle Karz (borç, ödünç) kelimesi üzerinde duracağız. Daha sonra karz işleminin islam hukukundaki ve günümüzdeki uygulamalarını açıklamaya çalışacağız. Böylece Kur'an'da geçen karz-ı hasen ifadesinin daha iyi anlaşılacağını ümid ederiz.

Karz kelimesi, dini terminolojide bir kimseye tüketim amaçlı olarak para veya emsali bulunabilen bir malı (misli mal) ödünç vermek anlamıyla yaygın bir kullanım kazanmıştır. Allah katında ecir kazandıran erdemli bir davranış olması yönüyle dini öğretinin ve islam ahlakının, bir akit türü olarak ta islam hukukunun konusunu teşkil etmiştir. (Apaydın, 2001)

Hanefi ekolündeki tanıma göre karz, piyasada emsali bulunan (misli) bir malın emsali daha sonra iade edilmek üzere başkasına verilmesidir. Kadri Paşa'nın muhtemelen ariyet akdinden (kira sözleşmesi) ayrıldığı noktayı da belirtmek amacıyla yaptığı daha ayrıntılı tanıma göre karz: Birinin yararlanıldığında tüketilen belli bir misli malı kendine emsali iade edilmek üzere birine vermesidir (Mürşidü'l-:tayran, md. 778). Tanımdaki "misli mal" kaydı Hanefiler'i diğerlerinden ayıran önemli bir farktır ve tanıma ilişkin bu yaklaşım farklılığının birçok pratik sonucu bulunmaktadır. Maliki fakihî ibn Arafe'nin tanımına göre karz, mülkiyet konusu olan bir malı, ona aykırı olmayan ve hemen ödenmesi gerekmeyen bir bedel mukabilinde vermektir (bk. Rassa', s. 4 ı 3). Tanımdaki aykırı olmayan bedel" ifadesi, iadenin hem alınan şeyin emsalinin verilmesi hem de bizzat alınan şeyin geri verilmesi şeklinde olabileceğini göstermek amacına yöneliktir. Şafii ve Hanbeli ekollerinin genel olarak karzı "bir malın bedeli iade edilmek üzere başkasına verilmesi" şeklinde

tanımlamaları karz olarak verilecek mala herhangi bir kayıt getirmemesi yönüyle Malikiler'e ve iadenin keyfiyeti bakımından Hanefiler'e yaklaşmaktadır. (Apaydın, 2001)

Karz, Türkçede borç ve ödünç kelimeleri ile ifade edilmektedir. Karz: altın, gümüş, nakit para ve misli olan şeyleri başkasına ödünç vermek anlamında bir İslâm hukuku terimidir. Çoğulu kurûzdur. Hanefiler dışında diğer mezhepler selem akdi yapılan tüm malların (Parası peşin ödenip malın tesliminin ileriki bir tarihte yapıldığı antlaşmalara konu olan mallar) karz olarak verilebileceğini söylerler. Onlar böylece, bazı kıyemî (standart ve emsali olmayan) malları da tarife alarak kapsamı genişletmişlerdir (el-Kasâni, Bedâiyu's-Sanayi', VII, 394; İbn Kudâme, el-Muğnî, IV, 313; el-Fetâvâ'l-Hindiyye, V, 366). (<https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/karz>)

İslam Hukukuna Göre Mal

Mâl kelimesi (çoğulu emvâl) Arap dilinde “mâlik olunan her türlü şey” anlamında olup Türkçe'ye de bu mânasıyla geçmiştir. Kur'an ve Sünnet'te sıkça geçen mal kelimesi sözlük anlamıyla ve daha çok özel mülkiyet, servet ve zenginliği ifade edecek bir içerikle kullanılır.

Hanefiler'in mal tanımında örfî ve tabii unsurlar ön plandadır. Meselâ Mecelle'nin, “Tab'-ı insanî mâil olup da vakt-i hâcet için iddihâr olunabilen şeydir” (Mecelle md. 126) biçimindeki tanımına göre mal, insanın tabiatı icabı kendisine bir ihtiyaç ve istek duyduğu ve lüzumu olduğunda kullanılmak üzere doğrudan saklanıp korunması mümkün olan şeydir (Hamevî, IV, 5; Ali Haydar, I, 228).

Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî mezheplerinde mal terimi Hanefiler'deki “mütekavvim mal” (kullanılması ve faydalanılması mübah olan mallar) anlamına kullanır. Şâfiî hukukçusu Zerkeşî malı, “Kendisinden faydalanılan ya da faydalanılması mümkün olan şeydir” diye tanımlar (el-Mensûr fi'l-kavâ'id, III, 222).

İslâm hukukunda değişik açılardan birtakım tasniflere tâbi tutulan malın bir tasnifi de misli ve kıyemî şeklindedir.

Misli Mal: Sözlükte “birbirine benzeyen, birbirinin yerine geçebilen şeyler” anlamındaki misl kelimesinden türetilen misli, fıkıh terimi olarak fiyatı etkileyecek bir fark olmadan birbirinin

yerine geçebilen, görünüm, iç yapı ve ekonomik fayda bakımından eş özelliklere sahip aynı türe ait malları ifade eder. Bunun için de piyasada ölçü, tartı, sayı, uzunluk birimleri kullanılarak işlem görmesi ve piyasada bulunması mümkün olan buğday, şeker, kumaş ve benzeri mallardır. (Hacak, 2020)

Kıyemî Mal: Kıymet kelimesine nisbet eki getirilerek türetilen kıyemî mal tabiri bir İslam hukuku terimidir. Bunlar yerini aynı cinsten bir diğer malın alamayacağı kadar farklı olan ve bundan dolayı da alış-verişlerde bizzat kıymetlendirilmesi gereken, misli olmayan yani standart olmamasıyla, standart olsa bile piyasada bulunmaması vasıfları öne çıkan canlı hayvanlar, kıymetli taşlar, antika ve hatıra eşya ve mallardır. (Gözübenli, 2022)

Günümüzdeki ekonomi anlayışında varlıklar ekonomik değerleri olması şartıyla mal olarak kabul edilirler. Ekonomik Mal, ihtiyaçları tatmin etme ve faydalanma özelliği taşıyan varlıklara denir. İnsanlar mal ve hizmetlerin tüketilmesi yoluyla belirli bir doyum elde ederler Burada sözü edilen mallar, bireylerin fayda veya tatmin elde edebilecekleri her şeydir. Örnek olarak yiyecek, giyecek, mobilya, kitap, televizyon, otomobil, patent, iş ve üretim yapmaya yarayan teknoloji maldır. Ekonomik malların bir değeri vardır. Ancak bir malın değeri farklı biçimlerde tanımlanabilir. Örneğin bazıları malın değerini üretim maliyetleri cinsinden belirlerken bazıları malın sağladığı fayda ile belirlerler. Ekonomik malların bir değeri vardır ve elde edilmesi karşılığında belirli bir bedeli ödemeyi gerektirirler. Mallar çeşitli özelliklerine göre sınıflandırılmışlardır: Serbest mal - ekonomik mal, tüketici ve üretici malları, dayanıklı ve dayanıksız mallar, ikame malları - tamamlayıcı mallar vs.

Karz Akdinin Hükümleri

Karzın rüknü icap (teklif, istek, talep) ve kabuldür. Ödünç verenin teberrua (bağış yapmaya) ehil (yetkin) olması gerekir. Baba, vasî ve mümeyyiz küçükler, temsil ettikleri kimsenin malını teberru edemedikleri gibi, ödünç vermeye de ehil değildirler. Ödünç vermede, başlangıçta bir ıvaz (karşılık) bulunmadığı için, bir bakıma teberru niteliği vardır. Akdın tamamlanması için, ödünç verilecek şeyin karşı tarafa teslim edilmiş olması gerekir. Hanefilere göre, yalnız misli olan yani ölçü, tartı veya standart olup sayı ile alınıp satılan şeyler karz olarak verilebilir. Hayvan veya

kıymetli taşlar nevinden gayri menkul gibi kıymetli malları karz akdine elverişli değildir. Bunlar ihtiyacı olana kira veya âriyet yoluyla verilebilir. Çünkü kıymetli malların misli bulunmadığı için benzerini geri vermek mümkün olmaz. Meselâ; iki yaşındaki belirli bir sığır cinsi hayvan 3000 birim paraya da, 5000 birim paraya da bulunabilir. Ödünç veren daha iyisini almak isterken, ödünç alan daha ucuz olanını geri vermek isteyebilir. Bu durum menfaat çekişmesine yol açar demişlerdir. (el-Kâsânî, a.g.e, VII, 394; İbn Kudâme, el-Muğnî, IV, 314; İbn Abidin, Reddu'l-Muhtâr, IV, 179, 195). Ancak günümüzde canlı hayvanlar dahil değer belirleme yöntemleri geliştiği için ve genellikle parasal karşılığı da belirlenebildiğinden böyle problemler ortadan kalkmıştır ve borç işlemine engel teşkil etmemektedir.

Şafîî, Maliki ve Hanbelîlere göre, kendisinde selem akdi yapılabilen her şeyin karz olarak verilmesi de mümkündür. Bu misli olabileceği gibi kıymetli mallardan da olabilir. Hayvan da bunlar arasındadır. Ebû Râfi'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Allah Rasûlü, bir adamdan iki yaşlarındaki bir deveyi ödünç almıştı. Sonra ona bir takım zekât develeri geldi. Bana, ödünç aldığı kimseye iki yaşlarında bir deveyi vermeme emretti." Ben de dedim ki: "Develer arasında altı yaşını bitirmiş daha güzel olanından başkasını bulamıyorum." Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Onu ona ver, şüphesiz sizin en hayırlınız, ödeme bakımından en güzel olanınızdır" (Müslim, Müsâkât, 118; Ebu Dâvud, Büyû', 110; Tirmizî, Büyû', 73).

İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre, karz akdinde va'de şartı geçerli değildir. Aksi halde nesîe ribâsı (borç ödeme tarihinde ödenmez ise o tarih itibarıyla zamana bağlı gecikme faizi) söz konusu olur. Karz başlangıçta teberru niteliğindedir. Ödünç veren için bedelini derhal isteme hakkı doğar. Ancak süre belirlenmiş olur ve ödünç veren buna riayet etmiş bulunursa, ödünç alana kolaylık göstermiş ve iyi bir iş yapmış olur. Satım ve kira akdi akitlerde ise tarafların tesbit edecekleri va'deler bağlayıcı olur.

İmam Mâlik'e göre, karz akdi, va'de belirlenmekle va'deli olur. Delil şu hadistir: "Müslümanlar kendi aralarında belirledikleri şartlara uyarlar" (Buhârî, İcâre, 14, 50). Çünkü taraflar karz akdi ile, bunu devam ettirme veya ikâle yapma (sona erdirmeye) bakımından tasarrufa mâlik olurlar. Bu arada va'deyi uzatma yetkisine sahiptirler (eş-Şîrâzî, el-Mühezzeb, I, 303; İbn Kudâme, a.g.e, IV, 315) (Döndüren, 2023)

Günümüzde borç işlemlerinin neredeyse tamamı vade (geri ödeme tarihi veya tarihleri) belirlenerek yapılmaktadır. Dinen bunda bir mahzur görülmediği gibi anlaşmazlık çıkmaması ve gelecekteki ekonomik faaliyetleri planlayabilmek açısından faydaları da vardır.

Mezhepler arasında borcun konusu olabilecek mallar ve borç işlemlerinin şekilleri hususunda ihtilaf vardır. Bu ihtilafların ve bu konudaki bazı sınırlamaların en büyük sebebi faizli borç alış verişini önlemek için alınmak istenen tedbirlerden kaynaklanmıştır. Çünkü mezhep imamları ve onların öğrencilerinin yaşadığı dönemlerin şartlarında bazı mal ve paraların borç verildiği tarihteki ve geri ödenmesi zamanındaki (vade) değer ve miktarlarının tespiti ya çok zor ya da imkansızdı. Arada oluşabilecek fazlalık fark faiz, eksiklik ise kul hakkı olacağı için hüküm verirlerken çok tedbirli davranmışlardır.

Ancak günümüzde müslümanlar arasında, dinen caiz ve ekonomik değeri olan tüm varlıklar, mal, para ve kıyemi mal sınıfındaki hayvanlar ile kıymetli taşlar borç olarak verilip alınabilmektedir. Çünkü artık varlıkların değer ve miktar tespiti çok hızlı ve kolay yapılabilmektedir. Okuma, yazma ve hesap yapabilme veya hesaplama ve de danışmanlık imkanları eskiyle kıyasla çok gelişmiştir. Devlete ait olan veya olmayan bağımsız ulusal ve uluslararası istatistik kurum ve kuruluşlarından fiyat, değer ve miktar indexleri (grafikli, tablolulu ve zamanlı göstergeler) edinmek mümkündür. Mesela borç olarak verilecek bir inek veterinerlik karnesi ve kulak küpesi kontrol edilerek canlı olarak tartılıp teslim edilebilmektedir. Borcun vadesi dolduğunda ineğin bedeli aynı özelliklerde bir inek olarak alınabileceği gibi yaygın olan pratik ise bedelinin para olarak vadesinde ödenmesidir. Bu işlemler günümüzde çok kolaylaşmıştır. Kıymetli taşların kratları kolaylıkla tespit edilmekte, değerleri belirlenebilmekte ve borca konu olabilmektedirler. Tabi ki çok nadir olan bazı emsalsiz kıyemi malların karz olarak verilmesi yukarıdaki hükümlere göre dinen uygun değildir. Mesela Topkapı Sarayındaki Kaşıkçı Elması'nın veya birinin annesinden kendisine hatıra olarak verilmiş manevi değeri çok yüksek küpelerin karz olarak verilmesi uygun değildir. Çünkü onlar gerçekten emsalsiz kıyemi mallardır.

Genel olarak ülke ve dünya piyasasına baktığımızda borç veya kredi işlemleri faiz işletilerek yapılmaktadır. Bankalar ve faktoring şirketleri faizli işlemlerde başı çekmektedirler. Faizli borç alarak yatırım yapıp işini büyütmeyi, daha çok istihdam sağlamayı ve çok kazanmayı uman bir çok iş adamı veya kadını hüsrana yaşamaktadır. Faiz batağına batan borçluların çoğu borcunu ödeyememekte iflas etmektedirler veya varlıklarını satarak ekonomik olarak eskisinden daha zayıf

hale düşmektedirler. Allah cc insanlara bu hakikati bakara Suresindeki 276. Ayette şöyle bildiriyor: ”Allah faizi mahveder, oysa sadakaları bereketlendirir. Allah gûnahta ve inkârda direnen hiç kimseyi sevmez.” Ayrıca Efendimiz (s.a.v) bir hadislerinde ” Faiz yoluyla mal çoğaltan hiç kimse yoktur ki sonunda malı azalmasın ” (İbn Mace, Ticaret, 58) demişlerdir. İflas eden işyerlerinde çalışan işçiler çoğu zaman tazminatlarını alamadıkları gibi bir de işsiz ve aşız kalmaktadırlar. İflası, itibar kaybını ve borç azabını kaldıramayan bazı kimseler intihara bile teşebbüs etmektedirler. Ayrıca belirtmek isteriz ki; Faizli borç alan müslümanın malının bir kısmı veya tamamı bundan dolayı elinden çıkabilir. Bu durum belki de faizli işleminden doğan günahına kefaret olabilir. Bazılarının faizli işlemlerinden dolayı varlıkları erimiyor hatta artıyorsa, akıbetlerinden ve ahiretlerinden endişe edilir.

Bunun yanında müslümanlar arasında dinen borcun konusu olamayacak alımı ve satımı caiz olmayan mallar ile yapılan boçlanmalar (içilen alkoller, domuz eti, bazı köpek cinsleri ile kediler ile bazı yırtıcı hayvan cinsleri vb.), usûlde caiz olamayan borç şekilleri (iyne alış verişindeki gibi borçlanmalar veya muvazaalı mal kaçırmaya yönelik borçlanmalar), faiz veya kul hakkının oluşmasına sebep olan borçlanmalar ya da aldatmaya yönelik borç işlemleri hangi devirde olursa olsun dinen caiz değildir.

Borç İşlemlerinin Kayıt Altına Alınması

Borçla ilgili çok önemli diğer bir konu da borcun layıkıyla geri ödenmesi hususudur. Borç alınırken üzerinde anlaşılan noktalar neler ise ona göre zamanında, tam olarak ve güzelce geri ödenmelidir. Aksi halde taraflar üzerinde kul hakkı oluşur. Kul hakkı ise dünyada ödenmezse ahirette mutlaka alınır. Bir kimse şehit olarak vefat etse dahi üzerinde kul hakkı kaldıysa ödemedi cennete giremeyeceğine dair hadisler vardır. Borcun geri ödenmesi ve şartlarının yerine getirilmesi hakkında ayet ve hadislerde önemle bahsedilmiştir.

Cenâb-ı Hak, kul hakkından nehyederek şöyle buyurur: “Bir de, birbirinizin mallarını haksız yollarla yemeyin. Halkın mallarından bir kısmını, bile bile haksız yere yemek için, rüşvetlerle hâkimlere koşmayın. ”(Bakara, 188)

Yine başka bir ayeti kerimede Cenab-I Hak şöyle buyurur:

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda meşrû olmayan yollarla yemeyin. Karşılıklı rıza ile yapılan bir ticaret yapmanız ise, elbette meşrûdur. Sakın haram yiyerek, başkasının hakkını gasbederek kendinizi öldürmeyin. Allah size pek merhametlidir.” (Nisâ, 29)

Bu ayetteki “kendi kendinizi öldürmeyin!” emri: a- “Birbirinizi öldürmeyin!” veya “intihar etmeyin!” demektir. Veya b- “Haksız yere başkalarının mallarını alanlar toplumun nizamının bozulmasına sebep olurlar; bu kendilerinin de sonunu hazırlayabilir.” anlamına gelebilir.

Ebû Hüreyre’den (radiyallahu anh) nakledildiğine göre, Efendimiz Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Kim insanların mallarını geri ödeme niyetiyle alırsa Allah onun ödemesini kolaylaştırır. Kim de bir malı tüketip (geri ödememek) niyeti ile alırsa Allah da onu(n malını) telef eder.” (Buhârî, İstikrâz, 2)

Yine Ebû Hüreyre’nin (radiyallahu anh) naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Sizin en hayırlınız, borcunu en iyi şekilde ödeyeninizdir.” (Buhârî, Vekâlet, 5)

Ebû Hüreyre’den (radiyallahu anh) nakledilen başka bir hadise göre, Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur:

“Maddî (borcunu ödeyebilecek kadar) imkânı olan kişinin borcunu bekletmesi zulümdür. Biriniz (borcunun ödenmesi için) durumu iyi olan birine havale edildiğinde, bunu kabul etsin.” (Müslim, Müsâkât, 33; Buhârî, Havâlât, 1)

Ayrıca, Abdullah b. Amr b. Âs’tan (radiyallahu anh) nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Allah yolunda ölmek (şehid olmak), borç dışında her şeye kefarettir!” (Müslim, İmâre, 120)

Borçtan kurtulma niyeti olan müslüman elbette bu isteğini önce Rabimize dua ile arzedecektir. Hz. Ali’den (r.a) rivayet edildiğine göre anlaşmalı bir köle ona gelerek:

- Borcumu ödeyecek gücüm yok, bana yardım et, dedi. O da:

- Resûlullah'ın bana öğrettiği duayı ben de sana öğreteyim mi? Bunu okumaya devam ettiğin takdirde üzerinde dağ gibi borç olsa bile Allah Teâlâ onu ödemene yardım eder. Şöyle dua et dedi:

“Allâhümmekfinî bi-helâlike an harâmik, ve ağninî bi-fazlike ammen sivâk: Allahım! Bana fazlından bol helâl rızık nasib ederek haramlardan koru! Lutfunla beni senden başkasına muhtaç etme!” (Tirmizî, Daavât 111) (İslam ve İhsan, 2021)

Borcun geri ödenmesi o kadar önemli ki Peygamber Efendimiz üzerinde borç olan kişinin cenaze namazını kılmamıştır şöyle ki:

Peygamber Efendimiz (s.a.s), ümmetini kul hakkıyla ölmekten kurtarmak için, çok ciddi tedbirler alırdı. Bunlardan birini Ebû Hüreyre (r.a) şöyle anlatır:

“Resûlullah Efendimiz’e, üzerinde borç bulunan bir cenâze getirildiği zaman:

– Borcunu ödeyecek bir mal bıraktı mı?» diye sorardı. Eğer borcunu ödemek için yeterli mal bıraktığı söylenir veya Müslümanlardan biri borcu tamamen ödeyeceğine dâir kuvvetlice söz verirse (Tirmizî, Cenâiz, 69/1069; Nesâî, Cenâiz, 67.) namazını kıları. Aksi takdirde müslümanlara:

–Arkadaşınızın namazını siz kılın!” buyururdu.

Ancak zamanla Allah Teâlâ, Peygamberimizin (s.a.s) maddî imkânlarını genişletince, borcunu ödeyecek malı olmayan mü'minlerin borçlarını kendi üzerine alarak namazını da kıları. (Buhârî, Nefekât, 15; Müslim, Ferâiz, 14.) Bundan sonra şöyle buyuruyordu:

“Ben her mü'mine, mutlaka, dünya ve Ahirette insanların en yakınıyım. Dilerseniz şu âyeti okuyun: «O Peygamber, mü'minlere öz nefislerinden daha evlâdır/yakındır...» (Ahzâb, 6.) Hangi mü'min vefat eder de geride bir mal bırakırsa vârisleri onu alsınlar. Borç veya bakıma muhtaç birini bırakmışsa o da bana gelsin, ben onun mevlâsıyım (himâye ve yardım edicisiyim).” (Buhârî, Tefsir, 33/1, Kefâlet 5, Ferâiz 4, 15, 25; Müslim, Ferâiz, 14)

Kul hakkı yemenin, ahiretteki acıklı âkıbetini haber veren Allah Resûlü (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

“Bir kısım insanlar, Allâh'ın mülkünden haksız bir sûrette mal elde etmeye girişirler. Hâlbuki bu, kıyâmet günü onlara bir ateştir, başka bir şey değil.” (Buhârî, Humus, 7)

Allah Resûlü (s.a.v) bir gün ashâbına:

“–Müflis kimdir, biliyor musunuz?” diye sormuştu. Onlar:

“–Bize göre müflis, parası ve malı olmayan kimsedir” şeklinde cevap verdiler. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu:

“–Şüphesiz ki ümmetimin müflisi şu kimsedir: Kıyamet günü namaz, oruç ve zekât sevabıyla gelir. Fakat şuna sövdüğü, buna zina isnâd ve iftirasında bulunduğu, şunun malını yediği, bunun kanını döktüğü ve şunu dövdüğü için iyiliklerinin sevabı şuna buna verilir. Üzerindeki kul hakları bitmeden sevapları biterse, hak sahiplerinin günahları kendisine yükletilir ve neticede Cehenneme atılır.” (Müslim, Birr 59; Tirmizî, Kıyâmet 2; Ahmed, II, 303, 324, 372)

“Kimin üzerinde din kardeşinin ırzı, nâmusu veya malıyla ilgili bir zulüm varsa altın ve gümüşün bulunmayacağı kıyâmet günü gelmeden evvel o kimseyle helâlleşsin. Yoksa kendisinin sâlih amelleri varsa, yaptığı zulüm miktârınca sevaplarından alınır, (hak sâhibine verilir.) Şayet iyilikleri yoksa, zulüm yaptığı kardeşinin günahlarından alınarak onun üzerine yükletilir.” (Buhârî, Mezâlim 10, Rikâk 48)

Rasûlullah (s.a.v) bir hadîs-i şerîflerinde şöyle buyurmuşlardır: “Şehîdin, kul hakkı dışındaki bütün günahlarını Allah Teâlâ mağfîret eder.” (Müslim, İmâre, 119)

Muhammed bin Cahş (r.a) anlatıyor: Resûlullah Efendimiz’in (s.a.v) yanında oturuyorduk. Başını semâya kaldırdı, sonra elini alnına koyup:

“–Sübhânallah! Ne kadar ağır bir hüküm indirildi!” buyurdu. Biz çok korktuk ve sükût ettik. Ertesi gün:

“–Ey Allah’ın Resûlü! O indirilen ağır hüküm ne idi?” diye sordum. Allah Resûlü (s.a.v) şöyle buyurdu:

“–Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, bir kişi Allah yolunda öldürülse, sonra diriltilip tekrar öldürülse, sonra diriltilip tekrar öldürülse, üzerinde bir borç varsa, borcu ödeninceye kadar Cennete giremez.” (Nesâî, Büyû, 98/4681)

Borcun geri ödenmesiyle ilgili yukarıda basedilen bütün hususlar karz-ı hasen için de geçerlidir.

Karz-ı Hasen

Mecaz anlamıyla manen Allah’a (cc) borç verme olarak ulvi bir mali ibadet olmakla beraber madden, sadece Allah rızası gözetilerek hedefe matuf, islami kurallara uygun olarak, borcu alan kişiye ve topluma faydalı olacak şekilde verilen, geri ödemede zorluk yaşayan borçluyu erteleme yaparak rahatlatan, gerekirse kısmen ya da tamamen sadaka olarak veya zekat yerine sayılarak bağışlanabilen borçtur.

Allah (cc) Hadid Suresindeki 11. ayette, “Kim Allah’a güzel bir ödünç verirse malını Allah yolunda harcarsa Allah bunu kat kat artırır. Ona değerli bir mükâfat da vardır.” buyurarak müslümanlara mallarını Allah’ın rızası istikametinde karz-ı hasen olarak vermelerini teşvik etmektedir. Böylece onlara hem bu dünyada ve hem de ahirette kat ve kat fazla mükafatın olacağı müjdesini de verir. Bu ayette faizle borç vermek yerine, karz (borç) kavramının yanına hasen ifadesi eklenerek Allah için dinin emirlerine uygun güzel bir borç verme üzerinde durulmuştur. Karz-ı hasen ifadesi borç vermek anlamında Kur’an-ı Kerim’de ikisi bu surede olmak üzere altı yerde geçmektedir; Bu ifade, meal ve tefsirlerde müslümanların, Allah yolunda belirli bir amaçla mallarından infak etmeleri olarak yorumlanmış, bazılarında da müslümanlara borç olarak verilen mal veya paranın sanki Allah’a verilmiş gibi olduğu şeklinde açıklanmıştır. Biz konunun daha çok kişilere verilen borç kısmı üzerinde duracağız.

Kur’ân-ı Kerîm’de "Allah'a ödünç vermek" şeklinde ifadesini bulan, fâizsiz ve karşılıksız verilen ödünç para anlamına gelen "karz-ı hasen" ifadesinin geçtiği sure ve âyetler şunlardır: el-Bakara, 2/245; el-Mâide, 5/12; el-Hadîd, 57/11 ve 18; et-Teğabun, 64/17; el-Müzemmil, 73/20).

Bakara suresindeki ayette, “Allah’ın karşılığını kat kat artıracak güzel bir borç/ödünç kim verir?” şeklinde bir soru ile ihtiyaç anında ödünç vermeye teşvik edilirken (Bakara 2:245) Maide Suresinde, namazı kılıp zekâtı vererek ve peygamberleri destekleyerek Allah’a güzel bir borç verilirse, günahların örtüleceği, affedileceği vaat edilmiştir (Mâide 5:12). Yine sadaka veren erkeklere, sadaka veren kadınlara, Allah’a güzel bir borç verenlere verdiklerinin kat kat artırılacağı ve onlara şerefli mükafatların olduğu ifade edilmiştir (Hadid 57:18). Başka bir Surede ise "Eğer Allah'a güzel bir ödünç takdiminde bulunursanız, onu sizin için kat kat yapar, sizi bağışlar; Allah, şükürün karşılığını verendir; halimdir" (Teğâbün 64:17) buyurulmuştur.

Karz-ı hasen, son olarak Müzzemmil Suresinde Kur'an tilaveti, namaz ve zekâtla birlikte anılmaktadır: "... Haydi artık Kur'an'dan, kolayınıza gelen miktarı okuyun. Namazı hakkıyla ifa edin, zekâtı verin ve bir de Allah'a güzel ödünç takdim edin! Unutmayın ki kendi iyiliğiniz için ahirete hazırlık olarak her ne gönderirseniz mutlaka onu Allah'ın nezdinde bulursunuz. Hem daha üstün ve daha hayırlı, mükâfatı kat kat artmış olarak! ... (Müzzemmil 73:20). Burada da karz-ı hasen veren kimsenin asıl kendisine iyilik yaptığı ve bunun Allah (cc) katında asla zayi edilmeyeceği, dünya ve ahirette karşılığının verileceği belirtilerek önemle teşvik edilmektedir.

Şöyle ki içinde karz-ı hasen ifadesi geçmese de Bakara suresi 280. Ayet bu konuda yukarıdaki ayetleri adeta tamamlar mahiyettedir. Ancak yine Bakara suresindeki bu ayetten önceki 278. Ayette, Allah (cc) müminlere faizi terkedin emrini vermekte, 279. Ayette ise " Eğer böyle yapmazsanız Allah ve Resulü tarafından size savaş açıldığını biliniz..." buyurmakta ve sonrasında 280. ayette " Eğer borçlu sıkıntıda ise, kolaylığa çıkıncaya kadar ona mühlet verin. Şayet bilerseniz, alacağınızı bağışlamanız sizin için daha da hayırlıdır." diye ferman etmekte ve faizin panzehiri olan karz-ı haseni tavsiye etmektedir.

Ayetteki " Eğer borçlu sıkıntıda ise, kolaylığa çıkıncaya kadar ona mühlet verin." ifadesinin manası: Yani şayet borçlulardan herhangi bir kimse zor durumda kalmış ise "darda ise, eli genişleyinceye kadar ona mühlet veriniz. " Böyle bir durumda verilecek olan hüküm, onun borcunu rahatlıkla ödeyebileceği zamana kadar bir veya daha fazla erteleyerek imkân tanımaktır.

Ayetteki " Eğer bilerseniz sadaka olarak bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır. " cümlesinden anlaşılan ise: Borçlunuz olan kimse borcunu ödeyemeyecek kadar zor durumda olursa veya ertelemeler sonunda da ödeyemiyorsa ona alacağınızın tamamını veya bir kısmını sadaka olarak bağışlamanız hem dünyada hem ahirette sizin için daha hayırlı olacaktır.

Abdulah İbni Ömer radiyallahu anhümâ'dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz, onu düşmana teslim etmez. Müslüman kardeşinin ihtiyacını gideren kimsenin Allah da ihtiyacını giderir. Kim bir müslümandan bir sıkıntıyı giderirse, Allah Teâlâ o kimsenin kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Kim bir müslümanın ayıp ve kusurunu örterse, Allah Teâlâ da o kimsenin ayıp ve kusurunu örter." (Buhârî, Mezâlim 3; Müslim, Birr 58. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Edeb 38, 60; Tirmizî, Hudûd 3, Birr 19; İbni Mâce, Mukaddime 17.)

İslam'da sosyal adaletin, refahın ve ekonomik denge ile gelişimin sağlanmasında zekat, infak ve sadakanın yanında karz-ı hasen müessesine vurgu yapılarak tüm iman edenler yardımlaşmaya ve faizin önünü kesmeye teşvik edilmiştir. Çünkü faiz aslında sadece onu ödeyenini zarara uğratmaz bütün toplumu zarara uğratır. Şöyle ki, faizin enflasyon ve emisyon etkisi (para basmak yoluyla piyasadaki para miktarının artması ve bunun sonucunda paranın değerinin azalması) toplumdaki bu işleme karışmamış herkesi olumsuz olarak etkilemektedir ve haksız zarara uğratmaktadır.

Öneminden dolayı Peygamberimiz de (s.a.s) karz-ı haseni teşvik etmiştir. Efendimizin (s.a.s) bu konudaki bazı hadisleri şunlardır:

Enes b. Mâlik'ten rivayetle: "Allah'ın elçisi şöyle buyurdu: Mirac gecesi bana, cennet kapısında şöyle bir yazı gösterildi. Sadaka için on katı, karz-ı hasen için ise onsekiz katı ecir vardır. Cebrâil'e, karzın niçin sadakadan daha üstün olduğunu sorduğumda, şu cevabı verdi: Şüphesiz, dilenci (çoğu zaman) yanında (yiyeceği veya parası) varken ister. Ödünç isteyen ise, ancak ihtiyaç sebebiyle ister" (İbn Mâce, Sadakât, 19; el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IV, 126).

Efendimiz başka bir hadislerinde "Bir müslüman diğer müslümana iki defa ödünç (borç) verirse, bir defa tasaddukta bulunmuş gibi olur" (eş-Şevkânî, Neylül-İvtâr, V, 229). demiştir. Şöyle ki: Karz-ı hasende borç veren kimse borç olarak verdiği mal veya parayı ya da hizmeti vadesi gelince aynen veya mislen tahsil eder. Başkasının sıkıntısını veya arzusunu sadece Allah'ın (cc) rızasını umarak gidermek amacıyla borç veren kimse bu hayırlı işi iki sefer gerçekleştirirse, borç konusu olan bu varlıkları sanki Allah yolunda sadaka vermiş kadar sevap kazanır anlamındadır.

Ebû Hüreyre'nin (radıyallahu anh) naklettiğine göre, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Ödeme güçlüğü çeken borçluya zaman tanıyan ya da alacağını bağışlayan kimseyi Allah, kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin (himayenin) olmadığı kıyamet gününde arşının gölgesinde özel olarak himaye edecektir." (Tirmizî, Büyû, 67)

Bir kimse borç verdiği para veya malın bir kısmını veya tamamını bağışlayabilir. Efendimiz (s.a.s), borçlu güç durumda ise ona kolaylık gösterilmesini, hatta mümkün ise alacağın bağışlamasını teşvik etmiştir. Yukarıda geçen Bakara suresi 280. ayeti de bunu açıkça bildirmektedir.

Taberânî'nin Ebu Umâme (r.a.)'den nakline göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmayacağı bir günde Allah'ın kendisini gölgelendirmesini arzu eden bir kimse, zor durumda kalmış olana (borçluya) kolaylık sağlasın veya onun borcunu

indirsin." Bu manada pek çok hadis vardır. (İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, İstanbul 1984, I, 491). İmam Malik hariç diğer mezheb imamları bu hadise de dayanarak borçlunun alacaklıdan borç miktarında indirim yapmasını isteyebileceğine hüküm vermişlerdir. Ancak alacaklı bunu dilerse kabul eder veya etmez, mecburiyet yoktur.

İmam Buhâri, Ebu Hüreyre'den şöyle rivayet etmektedir: Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: "İnsanlara borç veren bir tüccar vardı. Zor durumda kalmış birisini görünce çocuklarına, onun borcunu affedin, belki Allah bizi bağışlar derdi. Nihayet Allah da onu bağışladı. " (İbn Kesîr, aynı yer).

İmam Ahmed Bin Hanbel'in rivayetine göre İbn Ömer şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Duasının kabul olunmasını, kederlerinin açılmasını isteyen, borcunu ödeyemeyen, zorda kalmış kimseyi bu durumdan kurtarsın." (Ahmed b. Hanbel, II, 23)

Taberânî İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Borcunu ödemekte zorluk çeken birisine kolaylıkla ödeyeceği zamana kadar mühlet veren bir kimseye, Allah da günahı sebebiyle tövbe edinceye kadar mühlet verir. " İbn Abbâs'ın rivayet edip İmam Ahmed Bin Hanbelin kaydetmiş olduğu hadise göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Borcunu ödemekte zorluk çeken birisine mühlet veren veya borcunun bir kısmını bağışlayan kimseyi yüce Allah Cehennem ateşinden korur" (Buhârî, Buyû' 17; Müslim, Zühd 74; Tirmizî, Buyû' 67; İbn Mace, Sadakat 14; Ahmed b. Hanbel I, 327, II, 359).

İmam Ahmed Bin Hanbel, Bureyde'den (r.a) rivayetle: "Peygamber (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu dinledim: "Borcunu ödemekte zorluk çeken birisine mühlet veren bir kimse her gün için onun gibi bir sadaka vermiş gibi olur." Bureyde (r.a) devamla dedi ki: Sonra da onun şöyle buyurduğunu dinledim: "Borcunu ödemekte zorluk çeken birisine mühlet veren bir kimseye, mühlet verdiği her gün için iki katı sadaka yazılır. " Bunun üzerine ben:

"-Ey Allah'ın Rasûlü, seni, borcunu ödemekte zorluk çeken birisine mühlet verene her gün için onun gibi sadaka vardır, derken dinledim; sonra da yine seni, borcunu ödemekte zorluk çeken birisine mühlet veren kişiye her gün için iki kat sadaka verilmiş gibi olur buyurduğunu işittim" Hz. Peygamber şu cevabı verdi:

"Borcun vadesi gelmeden önce verdiği her bir mühlet için onun gibi bir sadaka vardır. Borcun vadesi geldiğinde ona mühlet verecek olursa iki katı sadaka vermiş gibi olur." (Ahmed b. Hanbel, IV, 442-443, V, 300, 308) (Şamil, 2023)

Bu hadisten anladığımıza göre borcun vadesi (geri ödenme süresi) ne kadar uzun olursa sevabı da o kadar çok olur. Çünkü alacaklı, borcun konusu olan varlıktan daha uzun süre ayrı kalmaya katlanmakta ve bu borcun geri ödenmeme riskinin süresini uzatmaktadır. Ayrıca alacaklı borç süresince onu ticari olarak işletseydi belki daha çok kar edebilirdi. Bu ve benzeri durumlar alacaklının fedakarlık derecesini süreye ve miktara bağlı olarak artırdığı için sevabı da artar.

Karz-ı hasen, Allah rızasından başka bir menfaat beklenmeden verilen borçtur. Bu borç karşılığında borçludan menfaat beklenmez, yalnızca ödeme imkânına kavuştuğunda borcun aslını ödemesi istenir.

Kutsî hadislerden öğrendiğimize göre Allah Teâlâ, nerede ve hangi davranışta rızası bulunuyorsa orada kendi bulunuyormuş gibi bir ifade kullanarak kullarını hayırlı işlere, güzel davranışlara, yardımlaşma ve dayanışmaya teşvik etmektedir.

Bu cümleden olarak “hasta ziyaretini kendini ziyaret, aç bir kimseyi doyurmayı kendini doyurmak” olarak ifade buyurmuştur (Müslim, Birr, 43).

Burada da güzel borç vereni kendisine borç veren gibi kabul ederek yardım sever mümine şereflerin en büyüğünü bahşetmiş, onu dinî heyecanın doruğuna yükseltmiştir. (Sorularla İslamiyet, 2023)

Borç, darda kalan insanın başvurduğu bir mecburiyettir. Normalde borç istemek ve borçlu olmak kolay değildir. Ayrıca borç yükü altında uzun süre kalmak ve onu geri ödeme sancıları çekmek insanı adeta ihtiyarlatır. Efendimiz (s.a.s.) bir çok hadislerinde dua ederek borçtan ve onun sıkıntısından Allaha sığınmışlardır.

Allah Resulü (s.a.s.) karz-ı hasenle ve başka yollarla insanlara yardımcı olmanın Allah’ın (cc) sevgisine mazhar olmaya sebep olacağını ifade ettiği bir hadislerinde, “Hangi insan Allah’a daha sevimlidir?” sorusuna şöyle cevap vermiştir: “Allah’a daha sevimli olan kişi insanlara faydası dokunandır. Allah’a sevimli gelen işler ise bir Müslüman’ı sevindirmen, sıkıntısından kurtarman,

borcunu ödemem, karnını doyurmandır. İhtiyacı olduğunda bir kardeşimin yanında olmam, benim için bu mescitte itikafta

olmaktan daha sevimlidir” (Taberani, El Mu’cem ul-Ewsat) diyerek insanların sıkıntılarını gidermeye teşvik etmişler ve muhabetullah ile müjdelemişlerdir.

Müminler her şeyin Allah'a (cc) ait olduğuna ve sahip oldukları her şeyi var edenin ve gerçek sahibinin, ezeli ve ebedi mülk sahibi Yüce Allah olduğuna inanmış kimselerdir. Ayette “Allah’a güzel bir borç verenler” ifadesi, her şeyin Cenab-ı Allah’a muhtaç olması, O’nunsa (cc) hiçbir şeye muhtaç olmaması ifadesine zıt değildir. Cenab- Hak rahmetinin gereği fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine kendisi bizzat sahip çıkıp, bütün ihtiyaçlarını karşılayabilecek güce elbette sahiptir. Ancak iman edenler dünya imtihanı gereği iyilik yapma, yardımlaşma, sıkıntı içindeki insanlara infakta bulunarak Allah’ın rızasına erme gibi bir yola teşvik ediliyor. Hadiste ifade edildiği gibi Allah Resulü (s.a.s.) bir müminin yardımına koşmayı mescitte itikafta Allah’a (cc) ibadet etmeye tercih edecek kadar konuya önem veriyor.

İnsanlar ihtiyaç içinde iken, yardım etmeleri hususunda, öncelikle yakınlarından ve arkadaşlarından beklenti içine girerler. Ancak bazı insanlar ihtiyaçlarını ve derdini herkese açamaz. Önemli olan toplum içinde herkesin rahatlıkla derdini paylaşabileceği bir tutum sergilemektir. Yüce Allah insanlar arasındaki güven ve samimiyetin borç alıp verme noktasına kadar sağlam bir şekilde tesis edilmesini istiyor. İhtiyaç içinde olanın ihtiyacının giderilmesi onu ne kadar mutlu ederse, yardım etmek sureti ile insanı rahatlatan kişi de duyduğu manevi hazla o derecede belki de daha fazla mutlu olur.

Normalde borç vermek, onun riskinden dolayı insana zor gelir. Özellikle geri ödeme ihtimali düşük yani yüksek riskli durumlarda borç vermek daha da zordur. Ancak ibadet niyetiyle borç verilirse bu zorluk bir kolaylığa mutluluğa, huzura ve bir neşveye dönüşür. Çünkü bu artık bir karz-ı hasendir. Allah’ın (cc) ve Resulünün (s.a.s) emir ve tavsiyelerini yerine getirmenin yanında dardaki bir insanın sıkıntısını gidermenin mutluluğu sarar Müslümanı. Ayrıca faizin önünü almanın ve toplumun refahına katkıda bulunmanın huzuru doldurur Müminin yüreğini. İbadet niyetiyle verilen bu borcun sadedinde belki de daha şimdiden kulun yüreğinde Allah cc tarafından dünya-ahiret vadedilen kat kat karşılığın ve sürpriz mükafatın heyecanı oluşur. Bu güzel borç verme işi, Allah’ın (cc) ve Resulünün (s.a.s) bu ibadet için verdikleri bunca güzel müjdelere layık olacak şekilde, en güzel bir surette, yerinde, tam bir ihlasla ve gönülleri razı edecek şekilde özenle

yapılmaya çalışılmalıdır. Çünkü “karz” kavramına eklenen “hasen” sıfatı, borç işleminin ihlasla olmasının yanında güzelce ve hedefe uygun şekilde yapılmasını da ifade eder ki bu ihsanı akla getirir. Cenab-ı Allah’ın nezaretinde yapılmış gibi bir dikkatle verilen borç, verenin verdiği anda ne güzel duygular yaşadığını, borç alanın da ne kadar rahatladığını gösterir. Ancak yine “hasen” kelimesine bağlı olarak borcun, uygun şekilde, uygun kişiye, yerinde, faydalı olacak şekilde verilmesi gerekir. Tabi ki borç veren kişinin de bu güzel duygularının suistimal edilmemesi ve zarar görmemesi esastır. Hem bunun için hem de ”Karz-ı Hasen” müessesesinin yayılması ve sürdürülebilir olması için ileride bahsedeceğimiz tedbirlerin alınmasında fayda vardır.

Yardımlar, gerçekte yardım edene bir şekilde geri döner. Çünkü Allah Teâlâ yapılan iyiliklerin karşılığını dünyada ve/veya ahirette mutlaka verir. Dolayısıyla iyilik eden kendine iyilik etmiş olur. Nitekim Peygamberimiz bu durumu şu sözleri ile müjdelemişlerdir: "Her kim Müslüman kardeşinin bir ihtiyacını giderirse; Allah da onun bir ihtiyacını giderir. Her kim de bir Müslümanın bir sıkıntısını giderirse, Allah da onun kıyametteki sıkıntılarından bir sıkıntısını giderir..." “Kişi kardeşinin yardımında olduğu müddetçe, Allah da onun yardımındadır...” (Müslim, Birr, 58; Müslim, Zikr 38, 2699).

Karz-ı Hasen’in Temel Özellikleri

Verilen bir borcun karz-ı hasen olabilmesi için aşağıdaki şartlara uygun olması gerekir.

1- Her ibadette şart olduğu gibi, karz-ı hasende de niyet önemlidir. Borç, sırf Allah (cc) rızası için halisane bir niyetle verilmeli; karşılığında maddî bir menfaat beklenmemelidir. Burada İki Peygamberimiz Hz. Muhammed’in (s.a.v) çok önemli ve genellikle bilinen ” Ameller niyetlere göredir” hadisi şerifini yine hatırlatmış olalım.

2- Borç olarak verilen ve geri ödenen malın özellikleri ve miktarı aynı olmalıdır. Aksi halde borcun ödenmesi esnasındaki malın özellikleri ve/veya miktarı az olursa alcaklının hakkına girilir ki kul hakkı meydana gelmiş olur; geri ödenen mal veya bedel çok veya yüksek olursa bu faiz olur. Ancak önceden borç sözleşmesinde belirtilmemiş bir fazla miktarın veya daha iyi özellikteki bir malın veya hayvanın borçlunun kendi gönül rızasıyla ödenmesi durumunda faiz olmaz. Çünkü

Efendimiz (s.a.v) bir kimseden bir deve borç almış daha sonra geri ödeme esnasında borç almış olduğu devenin yerine daha iyi bir deve vermiştir.

Bunun için Allah Resulü hem normal borcu hem de karz-ı haseni ilgilendiren şu hassas ölçüleri verir: “Sizden bir kimse ihtiyaç sahibi birisine borç verirse asla onun karşılığında bir hediye almasın. Ya da bineğine binmek bile olsa ondan istifade etmesin. Ancak borç ilişkisinden önce aralarında bu tür muameleler gerçekleşiyorsa bu müstesna.” (İbn Mâce, Sadakât 19 (2432))

Allah Resûlü bu salih amelin maddî-manevî menfaatlara alet edilmemesi için temel bir kural da koyar ve bunu kesin bir ifadeyle yasaklar: “Menfaat getiren her karz, faizdir” (Ebû Cehm, Cüz, (92); Hâris, Müsned (437); Deylemî, Müsned, (4778); İbn Hacer, Bulûğu’l-Merâm (252)). Bu cümleden şimdi nelerin ticaret, ariyet, kira, normal borç, faiz veya karz-ı hasen olup olmadığını açıklayalım.

Karz-ı haseni ticari borçtan ayıran en önemli özellik borca herhangi bir kar, maddi menfaat veya faiz eklenmemesinin yanında gerekirse erteleme ve bağışlama da içermesidir. Ticari borçlanmada, bir satıcı bir malı üzerine kar koyarak belirli bir vaade veya taksitle karşılığı para veya aynı cinsten olmayan başka mal veya başka bir bedel (hizmet vb.) ile satar. Bu bir ticari alış-veriş borçlanmasıdır, karz-ı hasen değildir.

Mesela bir çiftçi bu yılın Eylül ayında başka bir çiftçiye, sadece Allah’ın (cc) rızasını umarak, belirli bir tip ve kalitedeki 2 ton tohumluk buğdayı takip eden senenin harman ayı olan temmuz ayının sonunda yine buğday olarak veya o günkü devletin belirlediği o tip ve kalitedeki buğdayın fiyatına göre bedeli ulusal para olarak geri ödenmek üzere borç verse, bu karzı hasen olur. Ancak aynı tip ve miktardaki buğdayı aynı vadelerle bir tüccar kârını da ekleyerek fiyatı ve toplam bedeli sattığı tarihte hesaplayıp belirlerse ve bu bedeli takip eden yılın temmuz ayının sonunda tahsil ederse bu ticari borçlanma usulü ile yapılmış bir ticaret olur, karzı hasen değildir. Bunu bir örnekle açıklayalım: Piyasada buğdayın bir ton fiyatı satıldığı tarihte 600 para birimdir ama tüccar ile çiftçi gelecek temmuz sonundaki geri ödeme vadesi için 800 para birimi/ton üzerinden anlaşılır. Çiftçi her ton için 200 para birimi kar eklemiştir. Bu durumda çiftçi 2 ton buğdayı peşin alsaydı 1200 para birimi ödeyecekti ancak dokuz ay vadeli aldığı için 1600 para birimi ödemeye razı olmuştur. Burada bir ticaret söz konusudur, kar vardır, faiz yoktur, çünkü buğdayın bedeli para birimi olarak ödenmektedir. Burada araya para girmektedir ve risk oluşturmaktadır. Şöyle ki bu vade boyunca para bu ticaretteki kar oranından daha fazla değer kaybedebilir. Bu örnekte eğer tüccar borcun daha

fazla miktardaki (mesela aynı kalitedeki 3 ton buğday ile geri ödenmesini) veya daha yüksek tip veya kalitedeki buğday olarak ödenmesini istese, (Bolal verip Kunduru istese veya çepel buğday verip temiz buğday istese veya nemli buğday verip kuru buğday istese vs. kısaca kendi lehine fark oluşacak şekil ve şartlarda buğday ile ödenmesini istese) bu faizli borç işlemi olur. Çünkü ödeme aynı cinsten meta ile alacaklıya fazladan bir menfaat sağlayacak şekilde yapılmaktadır.

Başka bir örneği para üzerinden verelim: Bir kimse Allah rızasını kazanmak ve bir sıkıntısını gidermek için bir başkasına üç ay vade ile enflasyon oranına göre geri ödenmek şartı ile 2000 bin birim para borç verse ve vadesi geldiğinde üç aylık enflasyon toplamı yüzde 10 olarak gerçekleşse bu durumda borcu alan kimse borcu verene 2200 para birimi ödemelidir. Ödenen 200 para birimi miktarı faiz olmadığı gibi borçlu üzerinde kul hakkının oluşmaması için eksilen para değerini tamamlamak için ödenmesi mecburi bir miktardır. Çünkü bu 2200 para birimi miktarı borç olarak alındığı tarihteki değere yani aynı satın alma gücüne sahiptir. Eğer borcun geri ödemesi (ifa) 2000 para birimi olarak geri ödense borcu verenin hakkına girilir ve borç tam ödenmiş görünse de aslında enflasyon etkisinden dolayı paranın satın alma gücü 10% azaldığı için eksik ödenmiş olur. Dolayısıyla fazlalık gibi görünen 200 para birimi miktarı örnekteki üç ay süre boyunca eksilen kısmı tamamlayan miktardır. Tabi ki bunun tersi de deflasyon (enflasyonun sıfırın altında eksi değerlere inmesi) olduğunda mümkündür. Mesela yukarıdaki örnekte enflasyon oranı eksi yüzde 10 olarak gerçekleşse bu durumda borç geri ödenirken 1800 para birimi miktarı olarak ödenir. Bu eksik bir ödeme olmaz, kul hakkı da söz konusu olmaz. Ancak enflasyon oranlarının tespit ve ilanında hesap hataları, spekülasyon, manüplasyon ihtimali varsa kul hakkı veya faiz oluşma ihtimali de olur. Bu nedenle verilen borç miktarı altın, gümüş, buğday, şeker, vb sabitelere bağlanarak borç verilebilir. Bizim tavsiyemiz bu metalar ve benzerlerinden bir sepet oluşturularak bunların ortalama değeri üzerinden sabitlenerek borç verilmesidir. Her ne kadar bazen para borçları döviz olarak (dolar, euro, paund vb.) verilse de bu dövizlerde de zamana bağlı olarak genelde az ya da çok oranda enflasyon oluşmaktadır. Bu duruma dikkat edilmelidir. Mesela Covid-19 vakasının başladığı 2019 yılı sonu ve önceki yakın yıllarda dolar, euro ve paund para birimlerinin yıllık enflasyon oranları yıllık yüzde 1 veya yüzde 2 civarında gerçekleşmekteydi. Covid-19 dönemindeki 2020-2021 yıllarında bu para birimlerinde enflasyon oranları bazen eksilere inmiş ancak 2022 yılından itibaren hızla artarak euro bölgesinde ortalama yüzde 10 oranlarına kadar çıkmıştır. Yerel paralar bazı dövizlere (yabancı paralara) sabitlenerek borç olarak verildiğinde bu

duruma dikkat edilmelidir. Borç olarak verilen paraların enflasyonun etkisiyle değer kaybını önlemek için belirli ayar ve gram altın veya gümüşe sabitlenmesi de çok yaygındır.

Ticari borçlanma ile normal borçlanma arasındaki farklar bilinmediği zaman karz-ı hasen, kar ve faiz farkı da anlaşılmaz.

Karz-ı hasen olarak verilen mal ve paraların mülkiyeti aynen ticaretteki satışta olduğu gibi borçluya geçer. Bazı dayanıklı malların kullanımının mülkiyetini devretmeden geçici olarak (emaneten) karşılık beklemeden sadece Allah rızası için başka birisine verilmesine ise Ariyet denir, bu karz-ı hasen değildir. Mesela ihtiyaç belirten komşumuza sadece Allah rızası için küreğimizi yarın getirmesi üzere versek bu ariyet olur. (Türk Borçlar Hukukunda buna kullanım ödöncü "Ariyet" denir.) Ancak bunun yerine belli bir ölçek ve kalitedeki un veya şeker yarın iade edilmek üzere verilse bu karz-ı hasen olur. (Türk Borçlar Hukukunda buna tüketim ödöncü denir.)

Bazı dayanıklı malların ve/veya taşınmaz varlıkların mülkiyetini devretmeden kullanım imkan veya hakkının geçici olarak belirli bir ücret karşılığında karşı tarafın emrine verilmesine ise kira denir , bu karz-ı hasen değildir, kiralamaadır. Örneğin, ev, araba, makina, elbise ve benzeri araç ile mülkleri kiralamak .

Bunlarla birlikte borcu veren, veren el olduğu sebebiyle, borçludan hakkı olandan başka onu ve çevresini incitecek şeyler talep etmemelidir. Mesela yukarıdaki örnekteki iki çiftçinin aynı köyde ikamet ettiklerini farzedelim. Buğdayı karz-ı hasen olarak borç veren çiftçi sırf bundan dolayı, önceden olmadığı gibi, olur olmaz, sık sık veya bazen veya bir kez bile olsa borçlu çiftçinin evine gidip " haydi bana bir çay demleyin içelim veya yemek yapın da yiyelim dese ve çayı içse veya yemeği yese; bu durumda alacaklının lehine bir menfaat ortaya çıkar ki bunun adı doğrudan" Faiz" olur. Ama eğer eskiden beri böyle bir yakınlıkları ve samimi ilişkileri varsa veya borçlu ısrar eder davet ederse sırf davete icabet olsun diye borçlunun çayını içse ve/ yemeğini yese, bu faiz olmaz.

3- Karz-ı hasen işlemi, aynen alış-verişte olduğu gibi özgür irade ile yapılan icap (istek) ve kabul ile gerçekleşmelidir. Borcu veren de alan da baskıyla değil rıza ile bu işlemi gerçekleştirmelidirler. Zorla verilen karz-ı hasen de daha baştan hasen/iyi ve güzel olma vasfını kaybeder.

Karz-ı hasen işleminde de alış-verişte olduğu gibi esas olarak üç unsur vardır: Borcu veren (Alacaklı), borcu alan (Borçlu), meta (borç olarak verilen mal, hizmet veya para). Bunların dışında

günümüzde; transfer ve transfer şekilleri, teknolojik enstürmanlar, bilgi paylaşımı, işlem zamanlaması ve maliyetleri, ulusal ve uluslararası satın alma gücü pariteleri ve benzeri hususlar gerektiğinde hesaba katılmalıdır.

Hanefi mezhebi alış-verişin ve borç işleminin İslama uygun gerçekleşmesi için yukarıdaki üç temel unsurla ilgili olarak 24 hususun olmasını şart koşmuştur. Bunlardan 4 şart satıcı yani buradaki duruma göre alacaklı ile 6 şart alıcı ile yani borçlu ile 14 şart ise satışa veya borca konu olan meta ile ilgidir. Bunlardan en önemlisi ve genel bir kural olarak; Alış-verişte veya borç işleminde mümkün derecede hiç bir muğlak noktanın olamaması ve ucu açık husun kalmaması gerekir. Önemli olan diğer hususlar ise: İcap-kabul, borcu alanın ve verenin ehliyeti (Yetki ve yetkinlikleri; akıl, baliğ, bağışa yetkili olması vb.), helal ve/veya caiz, zararsız mal ve hizmet ile yöntemler, işlemin iyne (İyne veya İne alış-verişi: Faizli alış veriş içerdği için dinen caiz görülmemiştir. Aynı kişi tarafından vadeli satılan bir malın peşin para karşılığında daha düşük bir bedelle geri satın alınmasını ifade eden terimdir. Anlaşmalı olarak bu düzenbazlığa araya üçüncü kişi de konulsa yine iyne satışı olacağından dinen caiz değildir.) , muvazaa, hile ve aldatma içermemesi, faiz içermemesi, iade imkanı ve süreleri, teslimat yer ve zamanı, temlik (alacağın devri), borcun ödenmemesi durumunda haciz ve hapis şartları gibi konularda asıl ve şekil şartları sayılabilir. Günümüzde ticaret ve borçlar kanunlarında ticaretin ve borcun kanunlara uygun gerçekleşebilmesi için yukarıdaki üç temel unsur ve diğerleriyle ilgili çok daha fazla madde mevcuttur.

4- Karz-ı hasende diğer bir önemli konu ise borç olarak verilecek malın ya da paranın infak edilen mallarda olduğu gibi helal kazançtan yapılmasına veya malın helal olanından verilmesine özen gösterilmelidir. (Bkz. Bakara, 2/267) Zira zahiren bir muhtaca borç veriliyor olsa da malî ibadet olarak hakikatte o borç Allah’a verilmektedir. Allah Resûlü helal olmayan bir mal ile yapılan iyiliklerin kabul edilmeyeceğini de açıkça belirtir: “Ey insanlar! Allah, temizdir, sadece temiz ve helâl olanı kabul eder ve şüphesiz ki Allah, rasûllerine emrettiği şeyleri, müminlere de emretti ... (Müslim, Zekât 20/65 (1015); Tirmizî, Tefsîr 3 (2989))

5- Karz-ı hasen olarak verilen borca binaen yapılan iyilik başa kakılarak borç verilen kişiye eziyet edilmemeli ve incitilmemeli, itibar zedeleyici söz ve tavırlar sergilenmemelidir; Borçlu, borç aldığına pişman edilmemeli, başkalarının yanında mahcup edilmemeli. Kur’an’ın sadakaların başa kakılmamasıyla ilgili verdiği hüküm, borçlanmalarda ya da yapılan bütün iyiliklerde geçerli

temel bir kaidedir. Her türlü başa kakma ya da muhtacı incitme sadakayı ya da borç verme iyiliğini boşa çıkarır: "Ey iman edenler! Sadakalarınızı ve yaptığınız iyilikleri, insanların başına kakarak, gönül inciterek boşa çıkarmayın; tıpkı Allah'a ve âhiret gününe inanmadığı hâlde, sırf insanlara gösteriş olsun diye malını güya Allah yolunda harcayan ve böylece tüm iyilikleri boşa giden münafıklar gibi sadakalarınızı/iyiliklerinizi geçersiz kılmayın..." (Bakara 2:64).

Allah Resûlü de (s.a.v) bu konuyla ilgili olarak "iffet" kavramını kullanmış ve şöyle demiştir; "Başa kakmadan, incitmeden, ihtiyaç sahibini utandırmadan iffetlice iki defa verilen borç, bir defa verilen sadakadan daha hayırlıdır" (Suyûtî, Camiu's-Sağîr, 6100) böylece ticaret ahlakıyla ilgili "iffetlice borç verme" ilkesini vaz etmiştir. Hadiste iki defa verilen borç ifadesi ise "Aynı şahıs üst üste borç istese 'Ben sana daha önce vermemiş miydim? Şimdi tekrar istiyorsun!' gibi" sözlerle muhatabı asla rencide etmemeyi/ezmemeyi tavsiye eder. Zira iyilikleriyle insanları ezenler, iyiliklerinin karşılığını iptal ederler. Sadaka gelirden ayrılan bir miktardır, ancak borç daha fazla miktarlarda olabilir hem de geri alınamama riski taşır.

Efendimiz'in (a.s) Ebu Hüreyreden rivayet edilen bir hadislerinde " Veren el alan elden üstündür ..." buyurmaktadırlar. (Buhârî, Zekât 18, Nefekât 2; Müslim, Zekât 94-97, 106, 124. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Zekât 28, 39; Tirmizî, Zekât 38, Birr 77, Zühd 32; Nesâî, Zekât 53, 60) Karz-ı hasen açısından meseleye bakılırsa, Allah indinde borcu veren kişi alandan daha hayırlıdır, yani daha iyi bir derece kazanır. Ancak bu üstünlüğün yukarıda anlatılan şekilde zedelenmemesine özen gösterilmelidir.

6- Borç, aynî olarak veriliyorsa sahip olunan mallardan hangi nitelikteki ve miktardaki mal veya eşyalar üzerinde anlaşıldı ise o verilmeli. Borç verenler, borç isteyen kişilerin çekingenliklerinden veya darda kalmışlığından (muzayaka halinden) istifade etmek suretiyle malların işe yaramazlarından veya borç alanın talebi başka olduğu halde elden çıkarmak istediklerinden vermemeli, kişi aldatılmamalı. Güzel borç, imkan dahilinde ancak işe yarayan ve ihtiyaca uygun verilen mallarla gerçekleşir. Bu konudaki Kur'an'ın iyilik yaparken ortaya koyduğu temel ilke aynen geçerlidir: "Ey iman edenler! Gerek sizin çalışıp üreterek kazandığınız gerekse yerden sizin için çıkardığımız nîmetlerin temiz ve helâl olanlarından bir kısmını Allah yolunda ihtiyaç sahiplerine harcayın. Size verilecek olsaydı, beğenmediğiniz için yüzünüzü buruşturmadan almayacağınız döküntü, bozuk, çürük ve değersiz malları sakın sadaka/yardım olarak vermeye kalkışmayın. Şunu iyi bilin ki, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, şükredilmeye ve

övlümeye lâıyk olan da sadece O'dur" (Bakara 2:267). Mesela siz komşunuzun bahçesindeki bir ağaçtaki elmalardan bir sepet (10 kilo) borç almak istiyorsunuz ama komşunuz size ağacın altına dökülmüş bazıları da buruşmuş elmalardan doldurmanızı istese bu belki karz olur ama karz-ı hasen olmaz.

7- Kur'an'da emredildiği üzere ve bütün vadeli alış-verişlerde olduğu gibi karz-ı hasen muamelesi de şahitli olarak mutlaka kayıt altına alınmalı ve imzalı belge ile tarafların ne borç verenin ne de borcu alanın mağduriyet yaşamayacağı bir şekilde düzenlenmelidir. Kur'an'da Bakara suresindeki bu konudaki ayet, en uzun ayetlerden biridir ve bu hususu ayrıntılı bir şekilde bildirmektedir.

“Ey iman edenler! Belirli bir vâdeye kadar birbirinize borç verdiğiniz zaman onu kaydedin! Aranızda doğrulukla tanınmış bir kâtip onu yazsın! Kâtip, Allah'ın kendisine öğrettiği gibi (adalete uygun olarak) yazmaktan kaçınmasın da yazsın! Üzerinde hak olan borçlu kişi akdi yazdırsın, Rabbi olan Allah'tan sakınsın da borcundan hiçbir şey noksan bırakmasın! Eğer üzerinde hak olan borçlu, akılcı noksan veya küçük veya yazdırmaktan âciz bir kimse ise, onun velisi adalet ölçüleri içinde yazdırsın! İçinizden iki erkek şahit de tutun! İki erkek bulunmazsa o zaman doğruluklarından emin olduğunuz bir erkek ile iki kadının şahitliğini alın! (Bir erkek yerine iki kadının şahit olmasına sebep) birinin unutmaması halinde ikincisinin hatırlatmasına imkân vermek içindir. Şahitler çağırıldıklarında, şahitlikten kaçınmasınlar! Siz yazanlar da borç az olsun, çok olsun, vâdesiyle birlikte yazmaktan üşenmeyin! Böyle yapmak, Allah katında daha âdil, şahitliği ifa etmek için daha sağlam ve şüpheyi gidermek için daha uygun bir yoldur. Ancak aranızda hemen alıp vereceğiniz peşin bir ticaret olursa, onu yazmamakta size bir günah yoktur. Alış-veriş yaptığınız zaman da şahit tutun! Ne kâtip ne de şahit asla mağdur edilmesin. Bunu yapar, zarar vererseniz, doğru yoldan ayrılmış, Allah'a itaatin dışına çıkmış olursunuz. Allah'a itaatsizlikten sakının! Allah size en uygun/isabetli tutumu öğretiyor. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla bilir” (Bakara, 2/282).

Kur'an'ın bu emir ve tavsiyesi tutulmadığı takdirde borçlu ve alacaklı arasında yaşanacak bir ihtilaf ile karz-ı hasen zedelenebilir. Bu tür durumda sorumlu sadece borcu alan değil her iki taraftır. Yukarıdaki ayete göre her ne kadar borç sözleşmesini düzenleme sorumluluğu borcu alanın üzerine olsa da borcu veren de bu sözleşme olmadan borç verilmeyeceğini bilmelidir. Böyle bir durumda her iki tarafın da bu konudaki ihmalinden dolayı sonuçtan ortak sorumludurlar. Bu

tür kötü örnekler ise toplumda malî dayanışma tavsiyesine zarar verir ve bu malî ve nakdi ibadete Müslümanların mesafeli yaklaşmasına neden olabilir.

8- Borç muamelesini güzelleştiren ya da borcu, karz-ı hasen haline getiren bir hususiyet te gönüllülük (borç verenin tercihi) esasına bağlı olmak kaydıyla, Kur'an-ı Hakim'in tavsiyelerine ve teşviklerine binaen karz-ı haseni veren kimsenin niyetinde gerekirse borcu ertelemek ve bağışlamak ta olmalıdır. Borçlu geri ödemede zorlanırsa veya ödemekte aciz duruma düşerse, alacaklının borcun ödenmesinde borçluya kolaylık göstermesi, yeterince ek süreler tanınması bir kısmını veya gerekirse borç miktarının tamamını bağışlaması onun için daha hayırlıdır. Zira her şeyi bilen Alim olan Allah cc. Kur'an'da "Eğer borçlu sıkıntıda ise, kolaylığa çıkıncaya kadar ona mühlet verin! Şayet bilerseniz, alacağınızı bağışlamanız sizin için daha da hayırlıdır" (Bakara 2:280) buyurmaktadır.

Allah Resûlü de borçluya ödemede kolaylık tanınmasını teşvik eder ve bunun Allah katında makbul bir salih amel olduğuna özellikle dikkat çeker: "Kim bir borçluya mühlet verirse, her gün için bir sadaka sevâbı kazanır. Kim onun borcunu vâdesi geldikten sonra tehir ederse, ertelediği müddetçe, her geçen gün (alacağı mal kadar) kendisine sadaka sevabı yazılır." (İbn-i Mâce, Sadakât, 14) Efendimiz (a.s) bu konuda kolaylık gösterenler için "Satışta, alışta ve borcunu istemekte kolaylık gösteren kimseye Allah merhametiyle muamele etsin." (Buhârî, Büyû, 16; İbn-i Mâce, Ticârât, 28) duasını etmişlerdir.

En büyük müjdeci Fahr-i Kainat Efendimiz (as.) bazı hadislerinde böyle bir iyiliğin ilahî affı celb edeceğine ve ayrıca diğer faziletlerine dair şöyle müjdelere vermektedir:

"Allah Teâlâ sizden önceki ümmetlerden bir kişiyi bağışladı. Çünkü o sattığında kolaylaştırır, aldığı kolaylık gösterir ve borçludan alacağını isterken kolaylığı tercih ederdi." (Tirmizî, Büyû, 75/1320; Nesâî, Büyû, 104; İbn-i Mâce, Ticârât, 28)

"Allah Teâlâ'nın kendisini, kıyamet gününün sıkıntılarından kurtarmasını isteyen kimse, borcunu ödeyemeyene mühlet tanısin veya ondan bir bölümünü bağışlasın." (Müslim, Müsâkât, 32)

Zira böyle bir muamele o insana arşın gölgesine giden yolları da açar: "Kim darda kalan borçluya zaman tanırsa yahut (alacağının tamamını veya bir kısmını) borçluya bağışlarsa, Allah onu, başka hiçbir gölgenin (himayenin) olmadığı kıyamet gününde kendi arşının gölgesinde (himayesinde) gölgelendirecektir." (Tirmizî, Büyû' 67; Müslim, Zühd, 74)

İslam alimleri ekseriyetle borçlunun ödeyemediği bu borcu, alacaklının zekat yerine sayarak borçludan almaktan vazgeçebileceğine hüküm vermişlerdir. (Bazı alimler baştan zekat niyetinin olmasını şart koşarlar. Bu nedenle karz-ı haseni veren kişi baştan zekat niyeti de ederse daha iyi olur.) Parantez içindeki son cümle gereksizse çıkarılabilir.

Karz-ı hasen, ayetlerde bazen müstakil olarak bazen de namaz, zekât ve sadaka gibi ibadetlerle birlikte zikredilir. Farz olan ve geri ödemesi olmayan zekât ve nafile kılınan sadaka gibi ibadetlere verilen mükâfatların, geri ödemesi olan karz-ı hasene de va'd edilmesi çok önemlidir. Bu zaviyeden bakıldığında borç geri ödense de karz-ı hasen bir ibadet çeşididir. Nitekim Allah Resûlü “Her karz, sadakadır.” buyurur ve bunu mali ibadetler kategorisinde sayar. (Taberânî, Mu’cemu’l-Evsat IV/17 (3498); Beyhakî, Şuabu’l-İman, (3563); Suyûfî, Camiu’s-Sağîr, (6317))

Allah Resûlü, geri ödemesi olmasına rağmen karz-ı hasenin sadakadan daha faziletli olduğunu da belirtir: “Bir şeyin borç olarak verilmesi sadaka olarak verilmesinden daha hayırlıdır.” (Beyhakî, 11273) Rehber-i Ekmel bunun hikmetini de şöyle açıklar: “Mîrac gecesinde Cennet’in kapısı üzerinde şu ibarenin yazılı olduğunu gördüm: ‘Sadaka, on misliyle mükâfatlandırılacaktır. Ödünç para ise on sekiz misliyle...’ Ben: ‘Ey Cibrîl! Ödünç verilen şey, niçin sadakadan daha üstün oluyor?’ diye sordum. Cebrâil -aleyhisselâm- ‘Çünkü yoksul, ekseriyetle yanında az veya çok para bulunduğu halde yine sadaka ister. Borç isteyen ise özel bir ihtiyacı sebebiyle talepte bulunur.’ cevabını verdi.” (İbn-i Mâce, Sadakât 19 (2431)) Onun için Abdullah İbn Mes’ud “İki kere borç vermem bir kere sadaka vermemden benim için daha sevimlidir.” der. (Buhârî, Tarihu’l-Kebîr, IV/121; Beyhâkî, Şuabu’l-İman, III/1311)

Dolayısıyla karz-ı hasen sadakaya göre daha fonksiyonel olduğu için daha faziletli bir ameldir. Mesela acil bir ameliyata girecek olan ancak o an malî imkânı bulunmayan birisine verilen borcun değeri sadakadan daha yüksektir. Ya da çok acil nakit paraya sıkışmış ve bu yüzden iflasla ya da büyük bir zararla karşı karşıya kalmış bir tüccara verilen borcun değeri sadakayla karşılaştırılmaz. Kaldı ki sadakayla bu problemlerin çözülmesi de mümkün olmaz. Fakat kişi, kendisine verilen ihtiyaç miktarı borçla yaşadığı bazı sıkıntıları giderebilir.

Borcun “hasen“ oluşu ile ortaya çıkan dayanışma, insanlar arasındaki sıla-i rahim bağlarını ve kardeşliği de güçlendirir. İmkânı olanların, acil nakit desteğe ihtiyacı olanları desteklemesi, onların durumunun iyileşmesine; gelir dağılımında adaletin teminine ve sosyal kaynaşmaya çok büyük katkılar sunar. Allah (cc), kardeşliği ve insanlığı yüceltenleri yüceltir; sıla-i rahimi gözeterek

sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sürdürenlere bu salih amellerinin karşılığını kat kat vereceğini defalarca müjdelemektedir.

Karz-ı Hasen Verilebilen Kimseler

Kurumsal karz-ı hasen dini inancı ne olursa olsun borçlanma ehliyeti olmak koşuluyla o ülkenin vatandaşı olan her kişiye verilebilir. Kişisel karz-ı hasen o ülkenin vatandaşı veya zimmetlisi olma şartı da olmaksızın borçlanma ehliyeti olmak koşuluyla muhtaç olan ve talep eden herkese verilebilir. Çünkü islam fıkhrındaki ortak görüşe göre sadaka gayrimüslümlere de verilebilmektedir. Tarihte islam devletlerinin zimmeti altına giren diğer devlet ve toplumların fertlerine de sadaka verilebileceğine hüküm verilmiş ve uygulanmıştır. Karz-ı hasen de borç olmakla birlikte aynı zamanda bir sadaka çeşidi olarak kabul edildiğine göre her vatandaşa verilebilir. Zekat ise gayrimüslimlerden Müellefei Kulub hariç olanlara verilmeyeceğine hükümler verilmiştir.

Yine kanaatimize göre gayrimüslimlerden Karz-ı Hasen alınabilir. Çünkü en başta Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.) gayrimüslimlerden Karz-ı Hasen almışlardır. Mesela çok bilinen bir olay olarak; Efendimizin (a.s) bir yahudiden zırhını rehin vererek bir miktar yiyeceği borç (Karz-ı Hasen) aldığı ve Peygamberimiz'in (s.a.s.) vefatı esnasında Hz. Ebubekir'in (r.a) borcu ödeyerek kalkanı geri aldığıdır.

Başka bir rivayette ise sahabe efendilerimizin gayrimüslimlerden borç aldığına dairdir. "Hz. Peygamber hicretin yedinci (7/628) yılı Muharrem/Safer aylarında Hayber Yahudilerinin üzerine sefere çıkmıştır. O, sefere katılacak ashâptan Yahudilere borcu olanların borçlarını ödemelerini istemiştir." (İbn Hişâm, es-Sîretü'n-nebeviyye, 2/328; Taberî, Târîh, 3/9.) (Aktaş, 2022)

Karz-ı hasen, verilen bu borcu dinen meşru görülen bir sıkıntıyı gidermekte ve helal işlerde kullananlara verilmelidir. Mesela bir kimseye ilaç ihtiyacını gidermesi için borç verilebilirken alkollü içki satın alması veya satması için verilmez. Burada öncelikli önemli olan borcu alanın ahlakı değil ne için kullanacağıdır. Sonra da elbette bir referans olarak kişinin ahlaklı olup olmadığı göz önünde bulundurulabilir. Ancak şurası da unutulmamalıdır ki bazı kimseler ahlaken, dinen ve/veya hukuken kötü olan mevcut durumlarından kurtulmak için de karz-ı hasen isteyebilirler.

Mesela uyuşturucu, alkol, fuhuş veya kumar bataklığına düşmüş bir kimse tedavi amaçlı ya da helal bir işe başlamak için karz-ı hasene müracaat edebilir. Kanaatimizce bazı karz-ı hasen müesseseleri sadece böyle kimselere yardımcı olmak amacıyla kurulsa çok makbule geçer.

Karz-ı Hasen Müesseselerinin Yapılanması ve Hizmet Alanları Hakkındaki Öneriler:

Karz-ı Hasen müesseseleri, vakıf, yardım fonu, dernek, kooperatif ya da sadece hizmet bedeli alan özel finans kurumu veya katılım bankası şeklinde kurulabilir. Mevcut karz-ı hasen müesseseleri vakıf ya da yardım fonu şeklindedir. Müessese mutlaka güvenilir ve ehil kimselerden müteşekkil bir heyet tarafından kurulup doğru ve adil şekilde yönetilmelidir. Müessese tüzük ve yönetmeliği ile işletme, borç alma-verme şartları ve borç alınabileceklerin ve verilebileceklerin özellikleri önceden belirlenmeli ki yönetimde suistimal olmasın. Müessese son derece açık ve şeffaf kurulup işlemelidir ki devlet ve toplumdan tam güven görsün ve tam destek alsın. Müessese sık periyotlarla bağımsız iç ve dış denetime tabi tutulmalıdır.

Bu müesseler borç verecek donörleri bulup müessese adına onlardan nakit, altın veya mal olarak varlıkları borç alırlar ve bu varlıkları değer kaybı olmayacak şekilde uygun ihtiyaç sahiplerine borç olarak verirler. Bu müesseseler bir çok alanda faizsiz ve karsız borç vererek faydalı olabilirler. Bu konuların ve alanların bazılarını sayacak olursak: Evlendirme, eşya, düğün desteği, eğitim bursu, aile ve kişisel, sosyal ve ekonomik destek, sağlık, tedavi, ilaç, bağımlılıktan kurtarma, engellilere araç sağlama, iş tezgahı edindirme, acizlere bakım, ekonomik darlıktan veya iflastan kurtarma, iş kurma desteği, iş geliştirme yatırım desteği, ev ve oto edindirme desteği, kira, elektrik, gaz, yakıt, hac ve umre vb. desteği olabilir. Ayrıca yaşlılara ömür boyu bakım karşılığı karz-ı hasen müessesesi kurulabilir.

Bu müesseseler belirli konu ve alanlarda uzmanlaşarak hizmet verebilirlecekleri gibi birden fazla konu ve alanda da hizmet sunabilirler. Mesela küçük girişimciyi mikro ve küçük borçlarla dikiş makinesi, bilgisayar, dokuma tezgahı, küçük nakliye aracı vb. sağlayarak iş sahibi olmak için destekleyen karz-ı hasen müesseseleri kurulabilir. Ya da tarım ve hayvancılık alanında faaliyet gösterecek çiftçilere kar ve faiz almadan tohum, gübre, tarımsal ilaç, hayvan veya yem desteği sağlayacak şekilde de olabilir. Bu müesseseler bankaların faizli kredi vererek insanları ve müteşebbisleri sömürdükleri her konuda faaliyet göstererek bu haksızlığa son verebilirler. Mesela,

sadece bankaların faizle verdiği ihtiyaç kredisi yerine karz-ı hasen verilebilse milyonlarca insan bu sömürüden korunur. Karz-ı hasen müesseseleri başlangıçta belki mikro ve küçük miktarda borç sağlayacaklardır, ancak geliştiklerinde orta ve büyük yatırımları da destekleyebileceklerdir. Böylece ülkedeki girişimcilerin dar boğazlardan geçerek iflaslardan kurtulmasına veya yatırım hacimlerini artırarak daha çok kazanmalarına daha çok üretim ve istihdam sağlamalarına vesile olurlar. Dolayısıyla toplumun refahına katkı sağlayabilirler.

Şunu da vurgulamakta fayda vardır. Bazı ihtiyaç sahipleri ya çekingen ya aciz ya da habersiz oldukları için karz-ı hasene ulaşamayabilirler. Karz-ı hasen müesseseleri veya bu borcu vermek isteyenler, bu kişilere ulaşarak yardımcı olmalıdır. Bazı karz-ı hasen müesseseleri de sırf bu amaçla kurulsun evladır.

Bu müesseselerin kuruluş ve işletme masrafları nasıl karşılanacaktır?

Öncelikle ülkelerin kanunlarındaki farklılıklar ile faaliyet konuları ve alanları da göz önünde bulundurularak yukarıda sayılan müessese çeşitlerinden en uygun olanı seçilip kurulmalıdır. Çünkü bu husus işletme giderlerinin karşılanmasında teknik olarak önem arzeder. Kuruluş masrafları, gönüllü kurucular tarafından müesseseye borç olarak verilebileceği gibi bağışlarla da karşılanabilir. İşletme giderleri ise bağışlarla karşılanabileceği gibi, borcu alandan çok küçük bir oranda (kanaatimizce bu oran toplam borç miktarının yüzde üçünü geçmemelidir) alınacak hizmet bedeli ile karşılanabilir. Ya da her ikisi ile birlikte yani hem bir bağış fonu ve bunun yetmediği durumda da hizmet bedeli alınarak işletme giderleri karşılanabilir. Eğer borcu veren gerçekten gönüllü ise hizmet bedeli borcu alanın yerine ondan da alınabilir. Çünkü borcu alan zaten dardadır. Ancak işini geliştirmek ve büyütmek amacıyla karz-ı hasen alanlar, işlem bedelini, ekspertiz ve gerekliyse sigorta bedellerini kendileri ödemelidirler.

Belirli miktarın üzerindeki borçlar için ipotek, teminat, kefil ve/veya kefiller istenebilir, bunlarda dinen mahsur görülmemiştir.

Karz-ı Hasen müesseselerinin sürdürülebilir olmaları için aldıkları borçların vadelerinin, verdikleri borçların vadelerinden daha uzun olması gerekir. Verdiklerinin miktarı da nisbeten aldıklarından daha az olabilir. Sadece bu yolla bile elde her zaman ihtiyat dercesinde varlık oluşturulabilir. Karz-ı hasen müesseseleri her halükarda bünyelerinde işletme giderlerini karşılamada tamamen veya kısmen yardımcı olması, geri ödenmeyen alacakların ve değer kayıplarının telafisi, zarureten

dolayı bazı borçların bağışlanabilmesi, yeni şubelerin açılması ve ilgili başka ihtiyaçların karşılanabilmesi için bir bağış fonu oluşturmalıdır.

Kişisel karz-ı hasenin aksine kurumsal karz-ı hasende alacaklı ile borçlunun birbirini tanıma durumu oluşmaz. Çünkü onlar sadece müessese ile muhatap olurlar. Böylece ne donörler (borç veren alacaklılar) ne de borçlular birbirini bilmezler ve incinme durumu da oluşmaz. Ancak teşvik amacıyla isteğe bağlı olmak şartıyla donörlerin isimleri ilan edilebilir. Kurumsal karz-ı hasen sisteminde borç istemek kişisele göre daha kolaydır.

Yine de bazı kimseler belirli kişi veya kişilere borç verilmesi şartıyla karz-ı hasen müessesesi üzerinden borç vermek isterlerse buna da imkan tanımakta fayda vardır. Bunun yanında sadece belirli konu ve alanlarda kullanılmak üzere şartlı veya tercihli borç vermek isteyenlere de imkan tanımakta kaynakları artırmak açısından fayda vardır.

Borcun geri ödemesi, talep edenin durumuna ve/veya tercihinine göre taksitlerle ve ara ödemelerle olabileceği gibi topluca tek seferde ödeme şeklinde de olabilir. Ancak bunun kararı nihayetinde müessese tarafından verilebilir.

Borçlu imkanı veya ihmali olmadığı halde borcunu ödeyemiyorsa ona heyetin (yönetim, danışma, fetva veya genel kurul gibi kurullar) kararı ile ek süreler verilebilir, borcun bir kısmı veya tamamı bağışlanabilir. Borçlu imkanı ve/veya ihmali olduğu halde borcunu ödemek istemiyorsa yine heyet kararıyla borcun tahsili için hukuki ve icra takip işlemleri başlatılabilir. Böylece hak yerine getirilmeye çalışılır ve suistimallere engel olunur. Günümüzdeki pratiklerde Karz-ı hasen vakıflarında karz-ı hasenlerin geri ödenme oranı ortalama yüzde doksan sekiz buçuktur (98,5%). Bu oran umut vericidir.

Sonuç

Karz-ı hasen kısaca "güzel borç" demektir. Karz-ı hasen, öneminden dolayı Kur'an-ı Kerim'de Allah'a (cc) ödünç vermek şeklinde ifade edilmiştir. İnsanlara fâizsiz olarak ve fazladan bir karşılık beklenmeden verilen ödünç para anlamına gelen „karz-ı hasen“ ifadesi Kur'an-ı Kerim'de

doğrudan altı farklı âyette geçmektedir. Bir borcun karz-ı hasen olabilmesi için belirli özellikleri taşıması gerekir.

İslam iktisadı ve Hukuku açısından karz-ı hasen, faize tedbir almak, sosyal adalete katkıda bulunmak, toplumsal dayanışma yoluyla barış, sevgi, saygı ve huzuru tesis etmek, yatırımı ek maliyet olmadan kolaylaştırarak kalkınmayı sağlamak ve daha başka müspet amaçlarla teşvik edilen bir uygulamadır. Buna göre karz-ı hasende borç veren taraf, herhangi bir dünyevî karşılık ve maddî fazlalık beklememelidir. Borç verilirken bir fazlalık veya menfaat şart koşulursa karz-ı hasen olmaz.

Borç alanın, borç verene vereceği fazlalığın caiz olabilmesi için faiz şüphesi taşınamaması gerekir. Böyle bir şüphenin oluşmaması için karz akdi yapılırken açıktan veya zımnen menfaat beklentisinin şart konuşulmaması veya örf ve adete dayalı böyle bir beklentinin olmaması gerekir.

Karz-ı hasen uygulaması, toplumlardaki faizli borç uygulamasını ortadan kaldıracak özelliklere sahiptir. Bunun yanında gelir dağılımında dengeyi sağlamada yardımcı olur. Ayrıca yatırım ve istihdamın düşük maliyetlerle artmasını sağlar. Enflasyon ve devalüasyonu önler. Çünkü karz-ı hasen uygulamasında faizin sebep olduğu ek maliyetler ve dolayısıyla maliyet enflasyonu etkisi yoktur. İslam'ın yasakladığı faize alternatif olarak dünyevî ve uhrevî birçok olumlu yanı olmasına rağmen karz-ı hasen uygulaması, İslam toplumlarında devlet yapısı içinde hiç kurumsallaşmamış, hep ferdi planda kalmıştır. Ancak son zamanlarda müslümanların yaşadığı bazı devletlerde sivil toplum kuruluşları tarafından karz-ı hasen müesseseleri kurulmuştur.

Kişi, kurum, kuruluş, toplumlar ve devletler faiz bataklığına düştüklerinde bu durum ekonomik olarak sömürüye, iflaslara, dengesiz, haksız ve adaletsiz gelir dağılımına sebep olmaktadır. Sosyal ve psikolojik olarak ta yıkılışlara, hastalıklara, fakirliğe ve ölümlere yol açmaktadır. Bu olumsuzlukların önemli çarelerinden birisi ise kişisel karz-ı hasen gayretlerinin yanında, yeterli sayıda karz-ı hasen müesseselerinin kurulmasıdır. Karz-ı hasen müesseselerinin şeffaf olması, sağlam bir iç ve dış denetim mekanizması ile birlikte işletilmesi, adil olmaları toplumda onlara olan güveni artıracaktır. Faaliyet alanlarını doğru ve toplumun en öncelikli konularında belirlemeleri ise onlara olan ilgiyi artıracaktır. Dolayısıyla Rabbimizin ve Efendimiz (s.a.s.)'in istekleri doğrultusunda daha müreffeh bir toplum tesis edilmesine katkı sağlanacaktır.

Karz-ı Hasen müesseseleri, vakıf, yardım fonu, dernek, kooperatif ya da sadece hizmet bedeli alan özel finans kurumu veya katılım bankası şeklinde kurulabilir. Mevcut karz-ı hasen müesseseleri vakıf ya da yardım fonu şeklindedir.

Günümüzde karz-ı hasen müesseselerinin sayısı çok az olup hizmet alanları nerdeyse evlilik ve eğitimi desteklemekle sınırlıdır. Borç verme şartları ağır olup her ihtiyaç sahibini kapsamamaktadır.

Kurumsal karz-ı hasen dini inancı ne olursa olsun borçlanma ehliyeti olmak koşuluyla o ülkenin vatandaşı olan her kişiye verilebilir. Kişisel karz-ı hasen o ülkenin vatandaşı veya zimmetlisi olma şartı da olmaksızın borçlanma ehliyeti olmak koşuluyla muhtaç olan ve talep eden herkese verilebilir. Çünkü islam fıkhındaki ortak görüşe göre sadaka gayrimüslümlere de verilebilmektedir.

Karz-ı hasen, verilen bu borcu dinen meşru görülen bir sıkıntıyı gidermekte ve helal işlerde kullananlara verilmelidir.

Kaynaklar

Bilimname, 47(1), 205-147. doi: doi: 10.28949/.1054320

Apaydın, Y. (2001). *TDV İslam Ansiklopedisi*. Karz: <https://islamansiklopedisi.org.tr/karz?ysclid=lv5p056z4347303164>

Buhârî, Vekâlet, 5.

Döndüren, H. (2023). *Sorularla İslamiyet*. Karz: <https://sorularlailamiyet.com/kaynak/karz> adresinden alındı

el-Fetâvâ'l-Hindiyye, V, 366.

el-Kasâni, Bedâiyu's-Sanayi', VII, 394.

eş-Şîrâzî, el-Mühezzeb, I, 303.

Gözübenli, B. (2022). *TDV İslam Ansiklopedisi*. Kıyemi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kiyemi> adresinden alındı

Hacak, H. (2020). *TDV İslam Ansiklopedisi*. Misli: <https://islamansiklopedisi.org.tr/misli> adresinden alındı

İbn Kudâme, a.g.e, IV, 315.

İbn Kudâme, el-Muğnî, IV, 313.

İbn Mace, Ticaret, 58.

Müslim, Müsâkât, 118; Ebu Dâvud, Büyû', 110; Tirmizî, Büyü', 73.

Nesâî, Cenâiz, 67.

Şamil, İ. A. (2023). *Sorularla İslamiyet*. Borç: <https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/borc-adresinden-alindi>

Tirmizî, Cenâiz, 69/1069.

İslam ve İhsan. (2021, Mart 03). Borç ile İlgili Hadisler: <https://www.islamveihsan.com/borc-ile-ilgili-hadisler.html> adresinden alındı

Aktaş, Ö. (2022, Nisan 30). Siyer Ve İslâm Tarihi Bağlamında Hz. Peygamber'in Vefatı Esnasında Zırhının Bir Yahudi'de Rehin Olduğuyla İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi.

Sorularla İslamiyet. (2023, Mart). Allah'a Borç mu verilir?: <https://sorularlaislamiyet.com/allaha-borc-mu-verilir> adresinden alındı

İbn Hişâm, es-Sîretü'n-nebeviyye, 2/328; Taberî, Târîh, 3/9.